داڕمانی هەژموون و داڕشتنەوەی پەیکەربەندیی کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمایەتی

ئامادەکردن و توێژینەوە: پێنووس

تێگەیشتن لە لۆژیکی ستراتیژیی واشنتۆن، پێویستی بە جیاکردنەوەی نێوان پێویستییە پێکهاتەییەکانی ستراتیژیی گەورەی ئەمریکا — کە لە نێوان ئیدارەکاندا بەردەوامن — و پەسەندکردنە تاکتیکییە تایبەتەکانی ژینگەی سیاسیی ترەمپ هەیە. پێویستییە پێکهاتەییەکە، کە لە دوای "دۆکترینی کارتەر" (Carter Doctrine)ەوە (١٩٨٠) بەردەوامە، ڕێگریکردنە لەوەی هەر هێزێکی هەژموونگەر کۆنترۆڵی ڕەوتی وزەی کەنداوی فارس بکات. توانای ئەتۆمیی ئێران هەم مەترسییەکی ڕاستەوخۆی بڵاوبوونەوە و هەم ڕێگرێکی شاراوە پێک دەهێنێت کە ئازادیی کرداری ئەمریکا لە ناوچەکەدا بۆ هەمیشە سنووردار دەکات. لەناوبردنی ئەو توانایە، بەرژەوەندییەکی پێکهاتەیی ئەمریکایە بەبێ گوێدانە هیچ ئیدارەیەکی تایبەت.

واشنتۆن لەژێر سەرکردایەتیی ترەمپدا، لۆژیکی "ئەوپەڕی گوشار"ی گۆڕیوە بۆ ستراتیژیی "ئەوپەڕی لەناوبردن و لەکارخستن". ئامانجی سەرەکی، ڕووخانی ڕژێم نییە بە مانا کلاسیکییەکەی، بەڵکوو داماڵینی تەواوەتیی تواناکانییەتی لە دروستکردنی هەڕەشە. ترەمپ دەیەوێت بە کەمترین تێچووی هێزی پیادە، سیستەمی بەرگری و ئابووریی تاران دابڕمێنێت. بەڵام لە تەلئەبیب هاوکێشەکە پەیوەستە بە مانەوەی وجوودی. ئیسرائیل ئەم جەنگە وەک دوایین دەرفەت دەبینێت بۆ هەڵوەشاندنەوەی ئەو گۆڕەپانە سەربازییانەی کە لە ڕێگەی پرۆکسییەکانی ئێران لە لوبنان، سووریا و عێراق دروست کراون.

لەناوبردنی تەواوەتیی پرۆگرامی ئەتۆمی و تێکشکاندنی توانای دروستکردنی مووشەکی بالیستیک، خاڵی هاوبەشی بەرژەوەندییەکانی ئیسرائیل و ئەمریکا پێک دەهێنن. ئەم دووانە پێیان وایە لاوازکردنی ئێران دەبێتە هۆی گۆڕینی هاوسەنگیی هێز لە تەواوی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بۆ بەرژەوەندیی هاوپەیمانێتییەکی نوێ لە چوارچێوەی پەیماننامەی ئیبراهیم (Abraham Accords).

لەبەرامبەردا، کۆماری ئیسلامی لێکدانەوەکانی لەسەر بنەمای جەنگی ناهاوسەنگ یاخود ناهاوتا (Asymmetric warfare) داڕشتووە. تاران پێی وایە -پێ دەچێت بۆچوونەکەیشی ڕاست بێت- کە ئەگەر بتوانێت لەژێر بۆردوومانەکاندا خۆی ڕابگرێت و بمێنێتەوە، دەتوانێت زۆرێک لە ئامانجەکانی بپێکێت. هەر بۆیە تاران تەسلیمبوون وەک بژاردەیەک نابینێت، بەڵکوو هەوڵ دەدات جەنگەکە بکاتە ململانێیەکی درێژخایەنی پرتێچوو بۆ ئەمریکا بۆ مانەوەی خۆی. بەرژەوەندیی سەرەکیی سوپای پاسداران مانەوەی سیستەمەکەیە، تەنانەت ئەگەر بە نرخی وێرانبوونی تەواوی ژێرخانی ئابووریی وڵاتەکەیش بێت.

ستراتیژیی ئێران پشت بە سێ کۆڵەکە دەبەستێت:

١- داخستن یان تێکدانی ئاسایشی گەرووی هورمز بۆ دروستکردنی شۆکێکی قووڵی وزە لە جیهاندا.

٢- ئاراستەکردنی هێرشی وێرانکەر بۆ سەر وێستگەکانی نەوت و دامەزراوە و ژێرخانەکانی دارایی و سەربازیی وڵاتانی کەنداو.

٣- بەکارهێنانی میلیشیاکانی عێراق و سووریا بۆ لێدان لە بەرژەوەندییەکانی ئەمریکا و حووسییەکان و حزبوڵڵا لەهەمبەر ئیسرائیل. لەم چوارچێوەیەدا ستراتیژیی تاران بەم شێوەیە کە دەیەوێت قەیرانەکە ئەوەندە پرتێچوو و هەرێمایەتی و تەنانەت نێودەوڵەتی و فراوان بکات تاوەکوو وڵاتان و زلهێزەکانی تر ناچار بە دەستێوەردان و ڕاگرتنی جەنگەکە بکات.

لە لایەکی دیکەیشەوە، وڵاتانی عەرەبیی کەنداو لە دۆخێکی هەستیاردان؛ لە لایەکەوە پێشوازی لە لاوازبوونی بنچینەیی ئێران دەکەن، لە لایەکی تریشەوە هەوڵی پاراستنی بێلایەنییەکی ڕواڵەتی دەدەن، چونکە بەرژەوەندییەکانیان لە مسۆگەرکردنی پاراستنی ژێرخانەکانیاندایە.

وڵاتانی ئەورووپی بەنیگەرانییەوە دەڕواننە گۆڕەپانەکە؛ نایانەوێت تێوە گلێن. لێکدانەوەکانیان پێشان دەدات هەر داڕمانێکی دەوڵەت لە ئێران یان عێراق، شەپۆلێکی ملیۆنیی کۆچبەران بەرەو کیشوەرەکەیان بەڕێ دەخات. هاوکات پرسی وزە، دەکرێت ئابوورییەکەیان تووشی قەیرانی گەورە بکات.

کاریگەری و لێکەوتە نێودەوڵەتییەکانی جەنگ و دۆخی وڵاتانی عەرەبی

داهاتووی هاوسەنگیی هێز و بەم پێیەیش نەخشەی جیۆپۆلیتیکی لە ناوچەکەدا گۆڕانکارییەکی ڕیشەیی بەخۆیەوە دەبینێت. ئەگەر ئێران بەلاوازی بمێنێتەوە، سعوودیا و ئیسرائیل دەبنە دوو جەمسەری بێڕکابەری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست. لە لایەکی دیکەیشەوە دۆخی سیاسی و ئابووریی وڵاتانی عەرەبی پاش جەنگەکە گۆڕانکاریی گەورەی بەسەردا دێت. لە ڕووی سیاسییەوە، ڕێککەوتنەکانی ئاساییکردنەوە لەگەڵ ئیسرائیل خێراتر دەبن، چونکە هەڕەشەی ئێران نامێنێت تا وڵاتانی کەنداو پێویستیان بە بەکارهێنانی دۆزی فەڵەستین بێت بۆ هاوسەنگی. هەرچەندە لە ڕووی ئابوورییەوە، وێرانبوونی دامەزراوە نەوتییەکان و ئاستەنگەکانی بەردەم کەشتیوانی لە کەنداو، شۆکێکی کورتخایەنی وزە دروست دەکات کە زیان بە ژێرخانیان دەگەیەنێت؛ بەڵام لە درێژخایەندا، نەبوونی کێبڕکێی نەوتی ئێران بازاڕەکانیان بۆ قۆرخ دەکات. پەیوەندیی وڵاتانی کەنداو لەگەڵ ئێرانێکی لاوازکراودا، دەگۆڕێت بۆ سەپاندنی هەژموون بەسەریدا، نەک مامەڵەکردن وەک هێزێکی هاوتا. لەم چوارچێوەیەدا، ئەمریکا هەژموونی تاکجەمسەریی خۆی لە ناوچەکەدا لە ڕێگەی لێدانی گورزی سەربازییەوە دەسەلمێنێتەوە. بەڵام ڕووسیا بەهۆی لەدەستدانی درۆن و پاڵپشتییەکانی تاران، لە قەیرانی ئۆکرایینادا دۆخێکی جیاوازتر لە ڕابردووی دەبێت. بۆیە ئەگەر ئەو هاوکێشەیە یاخود گریمانەیە بێتە دی، ئەوە چین گەورەترین زەرەرمەند دەبێت؛ سەرچاوەی وزە هەرزانەکەی لەدەست دەدات و دەبێت پشت بە وزەی کەنداو ببەستێت کە ڕاستەوخۆ لەژێر کۆنترۆڵی ئەمنیی واشنتۆندایە.

هەر بۆیە بەشێک لە ستراتیژیستەکان ئەم جەنگە بە جەنگی ئەمریکا لە دژی چین دەبینن لە درێژخایەندا

نـەک جەنگـی ئەمریکـا و ئێران؛ هەرچەنـدە داخرانـی گـەرووی هـورمز و بەرزبـوونەوەی نرخـی سووتەمەنییەکان، براوەیەکی ڕوونی هەبوو کە ئەویش تەکنەلۆژیاکانی وزەی نوێبۆوە وەک "خۆر، با و پاترییەکان"ن کە بە شێوەیەکی سەرەکی لەدەستی چیندان. پێش جەنگیش کێبڕکێی جیهانیی وزە لە نێوان "وڵاتـانی نەوتـی" (Petrostates) بـە ڕێبەرایەتیـی ئەمریکـا و "وڵاتـانی کارەبـایی" (Electrostates) بـە ناوەندێتیی چین- ئەو وڵاتەی کە زیاتر لە ٧٠٪ی کەرەستەکانی وزەی سەوزی جیهان دابین دەکات- پێناسە دەکرا؛ بەڵام جەنگ جارێکی دیکە ناسکی و لەرزۆکیی ئابووریی جیهانی لە بەرامبەر شۆکەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەرخستووە و بەرزبوونەوەی نرخی نـەوت و هەڕەشـەی پچڕانی دابینکردنی گاز، مەترسیی سستبوونەوەی ئابووریی جیهانی (Global Recession)ی زیاد کردووە. هەر بۆیە، خواستی بژاردە جێگرەوەکان زیادی کردووە و کۆمپانیا چینییەکان لە بواری ئۆتۆمبێلی کارەبایی و پاترییشدا، لە ڕێگەی بەرزبوونەوەی بەهای پشکەکانیان و جەختکردنەوە لەسەر بازاڕە دەرەکییەکان، لەم بارودۆخە سوودمەند دەبن. بەڵام ئەوروپا، سەرەڕای پێویستییان بە وزەی سەوز، لە زیادبوونی وابەستەیی بە چین نیگەرانن. نیگەرانییەکانیشیان سەبارەت بە ئاسایش، کێبڕکێی پیشەسازی و ئەگەری بەکارهێنانی سیاسییانەی ئەم وابەستەییانەیە.

جگە لەمانەیش، خاڵی سەرنجڕاکێش ئەوەیە کە چین موگناتیسەکانی ناو "ئینتەرسێپتەر" (Interceptor)ی مووشەکەکانی بەرگریی "ئارۆ" دابین دەکات کە بەرگری لە تەلئەبیب دەکات. لە لایەکی دیکەیشەوە، چین سیستەمی سەتەلایتی "بایدۆ" (BeiDou) لەناو مووشەکی "فەتاح-٢"دا دابین دەکات کە هێرش دەکاتە سەر تەلئەبیب.

"پەیمانگەی سیاسەتی ستراتیژیی ئۆسترالی"(ASPI) دوو هەفتە لەمەوبەر پشتڕاستی کردەوە کە مووشەکە بەرگریکارەکانی ئەمریکا، لەوانە پاتریۆت، تاد (THAAD) ئارۆ و، قۆچەقانی داوود (David's Sling) وابەستەی ئەو توخمە دەگمەنە پاڵفتەکراوانەی زەوین (rare earth elements) کە لە چینەوە دێن، بۆ دروستکردنی موگناتیسەکانی "نیۆدیمیۆم" و "ساماریۆم-کۆباڵت" کە سیستەمی ڕێپیشاندەر ئاراستە دەکەن، وزە بە بزوێنەرەکان دەدەن و کۆنترۆڵی گەڕانکەرەکان (seekers) دەکەن.

هەروەها مووشەکەکانی ئێران، لەوانە "فەتاح-٢"ی هایپەرسۆنیک، "خەیبەرشکێن"، "عیماد" و هەموو درۆنەکانی "شاهید" لەم هێرشانەی ئێستادا، سیگناڵە سەربازییە کۆدکراوەکانی سەتەلایتی "بایدۆ-٣"ی چین بۆ پێکانی ئامانجەکان بەکار دەهێنن و، بە سووتەمەنیی پاڵنەری "پێرکلۆراتی ئەمۆنیۆم"ی چینی کار دەکەن، هەستەوەر و نیمچەگەیەنەر و بگۆڕی ڤۆڵتەی چینییان تێدایە و، لە ڕێگەی وێنەکانی سەتەلایتی "خەیام"ی ڕووسی و کۆمەڵەسەتەلایتی "جی لین-١"ی چینییەوە ئاراستە دەکرێن. لەم نێوەندەیشدا، لەپاش ٧ی ئۆکتۆبەری ساڵی ٢٠٢٣، ئیسرائیلیش ئاسایش و ئامانجە جیۆستراتیژییەکانی بە شێوەیەکی ڕێژەیی دەستەبەر دەکات؛ ئەگەر بۆ هەمیشەییش نەبێت.

سیناریۆکانی جەنگ و ململانێ لەنێوان هەژموون و مانەوەدا

تاوەکوو ئێستا ئیدارەی ترەمپ لە ڕێگەی ئۆپەراسیۆنە ئاسمانییەکانییەوە (Operation Epic Fury) دەیەوێت سیستەمی بەرگری و ئابووریی ئێران تێک بشکێنێت و ئامانجە ستراتیژییەکانی بەدی بێنێت. واشنتۆن هیچ ئارەزوویەکی بۆ دووبارە بونیادنانەوە (Nation-Building) لە ئێراندا نییە. ئەمەیش وا

دەکات ئێران بکەوێتە ناو قەیرانێکی درێژخایەن. بەردەوامیی جەنگ پەیوەستە بەوەی کە ئایا ئەو شۆکی وزەیەی لە بازاڕەکانی جیهاندا دروست دەبێت، تا چەند وڵاتانی وەکوو چین و ئەورووپا ناچار بە دەستێوەردانی خێرا دەکات.

لەبەرامبەریشدا، ئامانجە ستراتیژییەکانی تاران تەنیا لێدان لە ئاسایشی وزە و ئابووری-دارایی نین، بەڵکوو سیستەمەکانی پاککردنەوەی ئاو لە ئیمارات و تۆڕەکانی دابەشکردنی کارەبا لە سعوودیا بایەخی ستراتیژییان هەیە. تێکدانی ئەم سیستەمانە لە ژینگەیەکی بیابانیدا، قەیرانێکی مرۆیی خێرا دروست دەکات کە تاران وەک کارت دژ بە پایتەختە عەرەبییەکان بەکاری دەهێنێت بۆ ئەوەی ڕێگری لە چوونەناو جەنگەکە بە شێوەی ڕاستەوخۆ بکات.

پێ دەچێت سیناریۆی ئێستای ئەمریکا بریتی بێت لە دەستبەسەرداگرتن یاخود سەپاندنی گەمارۆیەکی دەریایی توند و کۆنترۆڵکردنی ئاسمانی و ئاوی بۆ ڕێگریکردن لە هەر جووڵەیەکی سەربازیی تاران. بۆ نموونە نزیکەی نیوەی داهاتی حکوومەتی ئێران لە نەوت و گاز دابین دەکرێت و گەمارۆدان یاخود لەدەستدانی "دوورگەی خارگ"، دەکرێت گورزێکی جددی لەم سەرچاوە داراییە بوەشێنێت. هەرچەندە نزیکایەتیی خارگ لە خاکی سەرەکیی ئێران دەبێتە هۆی ئەوەی هێزە جێگیرکراوەکان تێیدا بکەونە بەر هێرشی درۆنی و مووشەکی. هەروەها دابینکردنی پێداویستیی هێزەکان لەم دوورگەیەدا، بە لەبەرچاوگرتنی دووریی بنکەکانی ئەمریکا لە بەحرێن، کوێت و قەتەر و نائەمنیی ڕێڕەوە دەریاییەکان، بە پڕ لە ئاڵنگاری دادەنرێت و ئێران و هێزە پرۆکسییەکانی دەتوانن بە مینڕێژکردن یان هێرشکردنە سەر کەشتییەکان، ئەم ڕێڕەوانە بکەنە ئامانج و تەنانەت لەوانەیە ئێران لە وەڵامدا، ژێرخانەکانی نەوت و گاز لە ناوچەکەدا بکاتە ئامانج؛ کە ئەمەیش دەکرێت نرخی وزە زیاتر بەرز بکاتەوە.

بەڵام بژاردەی "ئابڵووقەی دەریایی" (Naval Blockade) بۆ ڕێگری لە هەناردەکردنی نەوتی ئێران وەک سیناریۆیەکی جێگرەوە کاری لەسەر کراوە کە ڕەنگە لە بەراورد لەگەڵ کۆنترۆڵکردنی ڕاستەوخۆی دوورگەکاندا، مەترسیی کەمتری هەبێت. بەم پێیەیش، ئەمریکا بە شێوەیەکی سیستەماتیک لە ژێرخانی وزە، پەیوەندییەکان و تۆڕەکانی سوپای پاسداران دەدات بۆ ئیفلیجکردنی توانای بەڕێوەبردنی دەوڵەت. لانی کەم لە ئێستادا، ئەورووپییەکان نایەنە ناو جەنگی ڕاستەوخۆوە، چونکە ترسیان لە قەیرانی وزە و شەپۆلی کۆچبەران هەیە. بەشداریی ئەوان تەنیا لە پێشکەشکردنی زانیاریی هەواڵگری و پاراستنی ڕێڕەوە دەریاییەکاندا سنووردار دەبێت.

ئیسرائیل تەنیا یەک ئامانجی هەیە: سڕینەوەی هەڕەشەی ئێران و پرۆکسییەکانی بۆ هەمیشە و خاپوورکردنی ژێرخانی ئەتۆمی و مووشەکیی ئێران، چونکە ئێران توانای بەرگەگرتنی درێژخایەنی نییە؛ سزاکانی پێشوو ستراکچەر و بونیادی ئابوورییەکەیان پووکاندووەتەوە و گورزە سەربازییەکان و لێدان لە سەرکردە و فەرماندەکانیش توانای مانەوەی ڕێکخراوەیی لە سیستەمەکە دەستێننەوە.

هەرچەندە ئێران هێشتا ژمارەیەکی زۆر مووشەکی لەبەردەستدایە و کەمبوونەوەی هێرشە مووشەکییەکان زیاتر لە کەمبوونەوەی ڕێژەی تەقاندنەوە سەرچاوەی گرتووە، نەک لەناوبردنی تەواوی ئەم توانمەندییانە. یەکێک لە هۆکارە سەرەکییەکانی پاراستنی ئەم توانایە، بەکارهێنانی بەرفراوانی تۆڕە ژێرزەوییەکانی تونێل و ئەشکەوتەکانە لەلایەن ئێرانەوە بۆ شاردنەوەی کەرەستە سەربازییەکان؛ ژێرخانێک کە لە ماوەی چەندان

ساڵدا بۆ بارودۆخێکی لەو شێوەیە دیزاین کراوە و ناسینەوە و بەئامانجگرتنی ئەستەم دەکات. هەروەها بەکارهێنانی سەکۆ گەڕۆکەکانی هەڵدانی مووشەک، شوێنپێهەڵگرتنی ئەم سیستەمانەی ئاڵۆزتر کردووە.

توانای بەرگریی ئاسمانیی ئێران ناکاریگەر کراوە، بەڵام هێشتا بەشێک لە توانای سەربازیی ئێران، لەوانە تۆڕی هێزە بریکارەکان، درۆنەکان و توانای هەڕەشەکردن لە کەشتیوانی، ماونەتەوە و بۆ لەناوبردنی تەواوی ئەوانە پێویستی بە هەنگاوی زیاتر دەبێت؛ بۆ نموونە، هێزی دەریایی سوپای پاسدارانی شۆڕشی ئیسلامی هێشتا بەشێکی بەرچاوی توانای خۆی پاراستووە و سەدان یان تەنانەت هەزاران بەلەمی خێرا و بێسەرنشینی (unmanned surface vessels) لەبەردەستدایە؛ ئامرازگەلێک کە بۆ دروستکردنی پەککەوتن لە هاتوچۆی دەریاییدا چەکی بەهێزن. لەبەرامبەریشدا، دراوی ئێرانی لەپاش جەنگ بەتەواوی بەهاکەی لەدەست دەدات و ئابوورییەکەی پەکی دەکەوێت؛ کۆنترۆڵی ناوخۆیی و ناڕەزایەتییەکان ئەستەمتر و ئێران ڕەوایەتیی سیستەمەکەی، زیاتر لە ڕابردوو کەوتۆتە ژێر پرسیارەوە و، مەترسیی سەرهەڵدانی بزووتنەوە نەتەوەییەکان و چەکداربوونی پێکهاتە ناڕازییەکان بەهێزتر دەبێت.

ستراتیژیی ئیسرائیل و داڕشتنەوەی پەیکەربەندیی ئەمنیی ناوچەکە

لاوازبوون یاخود داڕمانی سیستەمی سیاسیی تاران بۆشاییەکی جیۆپۆلیتیکی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست جێ دەهێڵێت. ناوچەکە پاش جەنگەکە پێ دەنێتە ناو قۆناغێکی نوێی ململانێ لەسەر پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییە. تورکیا و سعوودیا دەکەونە کێبڕکێیەکی توندەوە بۆ کۆنترۆڵکردنی پاشماوەی وڵاتانی عێراق و سووریا. ئیسرائیلیش باڵادەستیی سەربازیی ڕەهای خۆی دەسەپێنێت.

ئیسرائیل تێڕوانینی خۆی بۆ ململانێکان گۆڕیوە. لە قۆناغی جەنگی پرۆکسییەکان و پەلاماردانی سنووردارەوە، پێی ناوەتە ناو ستراتیژیی ڕووبەڕووبوونەوەی ڕاستەوخۆی دەوڵەت لەگەڵ دەوڵەتدا. پاش ئەو پێکدادانە سەختانەی کە لە ساڵی ٢٠٢٥دا بە "جەنگی دوانزە ڕۆژە" ناسرا، تەلئەبیب گەیشتە ئەو باوەڕەی کە مانەوەی ستراتیژیی خۆی، تەنیا بە خاپوورکردنی یەکجارەکیی دامەزراوە ئەتۆمی و مووشەکییەکانی ئێران مسۆگەر دەبێت. ئامانجی سەرەکیی ئیسرائیل لاوازکردنی سوپای پاسداران و بێبەشکردنیەتی لە سەرچاوە دارایی و سەربازییەکان، بەو هیوایەی ئەم گوشارە ببێتە هۆی گۆڕینی ڕژێم (Regime Change) یان لانی کەم شکانێکی گەورە لە ناوخۆی دەسەڵاتی تاران.

لە لایەکی ترەوە، وڵاتانی عەرەبی، بەتایبەت سعوودیا و ئیمارات، لەبەردەم هاوکێشەیەکی پڕمەترسیدان. تێکشکانی هەژموونی ئێران ڕێگە بۆ ئاساییکردنەوەی پەیوەندییەکانی نێوان سعوودیا و ئیسرائیل خۆش دەکات، بەبێ ئەوەی چیتر مەترسیی تۆڵەسەندنەوەی تارانیان لەسەر بێت. پێگەی ئەمریکا وەک تاکە پارێزەری ئاسایشی کەنداو بەهێزتر دەبێت، بەڵام مەترسییە گەورەکە لە کورتخایەندایە؛ ئێرانێکی بێهیوا کە لەژێر پەلاماری بەردەوامدایە، ئەگەری زۆرە پەنا بباتە بەر لێدان لە وێستگە نەوتییەکانی سعوودیا و ئیمارات بۆ ئەوەی قەیرانەکە بکاتە قەیرانێکی جیهانی. لە کاتێکدا دەستەبژێری سیاسی لەم وڵاتانە پێشوازی لە داڕمانی توانای مووشەکی و تەنانەت ئەتۆمیی ئێران دەکەن، بەڵام نادڵنیان لەهەمبەر گۆڕینی سیستەم و پشێوی و جەنگی ناوخۆ لە ئێران. هەروەها دڵەڕاوکێی سیاسی و ئاسایشییان لە باڵادەستیی ڕەهای ئیسرائیل و تەنانەت تورکیا هەیە.

هاوکێشە جیۆپۆلیتیکییەکان

سەرەرای مەترسییەکان بۆ تورکیا، ئەنقەرە ئەم جەنگە وەک دەرفەتێکی زێرین بۆ دووبارە دارشتنەوەی نەخشەی نفووزی خۆی دەقۆزێتەوە. بە لاوازبوونی رەهای ئێران و پاشەکشەی میلیشیاکانی لە عێراق و سووریا، بۆشاییەکی ئەمنیی گەورە دروست دەبێت. تورکیا راستەوخۆ ئەم بۆشاییە پڕ دەکاتەوە، بەڵام چەند کێشەیەکی هەیە: گرفت و بەربەست و کێشەی گەورەی لەگەڵ ئیسرائیل و داهاتووی پرسی کورد لە ناوخۆ و لە ئێران هەیە و، هەروەها نیگەرانە لە دوودڵیی وڵاتە عەرەبەکان لە هەڵکشانی هەژموون و نفووزی خۆی.

لە ئاستی ململانێی نەزمی نێودەوڵەتی و سیستەمیدا، هەر یەک لە چین و رووسیا بە شێوەیەکی پراگماتیک خەریکی دووبارە دارشتنەوەی پێگەی خۆیانن لەم هاوکێشە جیۆسیاسییانەدا. "پەکین" رووبەرووی پارادۆکسێکی ستراتیژی بووەتەوە: لە لایەکەوە دەیەوێت ئەمریکا لە زەلکاوی رۆژهەڵاتی ناوەراستدا هێز و چەکی خۆی بەتاڵ بکاتەوە، لە لایەکی تریشەوە ئابوورییەکەی بەتوندی پابەندە بە وزەی هەرزانی ئێران و کەنداو و سەدان ملیار وەبەهێنان و گرێبەست لە بوارە جۆراوجۆرەکاندا لەگەڵ وڵاتە عەرەبییەکان.

مۆسکۆ گەورەترین سوودمەندی کورتخایەنی ئەم جەنگەیە. جگە لە قازانجە ئابوورییەکانی بەرزبوونەوەی نرخی وزە بۆ رووسیا، هەروەها ئەم جەنگە وای کردووە سەرنجی لۆجستیی ئەمریکا و سیستەمەکانی بەرگریی ئاسمانیی پاتریۆت بەتەواوی لە بەرەی ئۆکرایناوە راکێشراونەتەوە بۆ رۆژهەڵاتی ناوەراست. مۆسکۆ بە شێوەیەکی شاراوە زانیاریی هەواڵگریی مانگەدەستکردەکان و تەکنۆلۆژیای دژەتەگەرەی ئەلیکترۆنی دەداتە تاران. ئامانجی رووسیا سەرخستنی ئێران نییە، بەڵکوو خوێنبەربوونی ئەمریکایە لە جەنگێکی تاقەتپرووکێن و درێژخایەندا تاوەکوو هەژموونی رووسیا لە ئەورووپای رۆژهەڵات جێگیر ببێت و لێکترازانی زیاتر لەنێوان وڵاتانی ئەورووپی ـ ناتۆ لەگەڵ ئەمریکا دروست بکات.

خۆراگری، سەپاندنی تێچووی زۆر و، گواستنەوەی چەقی ململانێکە بۆ دەرەوە لەپاڵ داخستنی گەرووی هورمز و لێکترازانی دیپلۆماسی لە هاوپەیمانێتییەکانی ئەمریکادا، کاریگەرترین چەکی ئێرانن، نەک مووشەکەکانی.

راستییەکەی، جەنگی ئێران دەکرێت ببێتە قەیرانێک لە پەیوەندییەکانی نێوان هەردوو دیوی ئەتڵەسی (Transatlantic Relations) و تەنانەت هەرەشە لە "پەیمانی ناتۆ" بکات؛ چونکە رەتکردنەوەی زۆرێک لە وڵاتانی ئەورووپی بۆ هاوکاریکردنی ئەمریکا لەم جەنگەدا و هەرەشەی دۆناڵد ترەمپ بۆ کشانەوە لە ناتۆ، ئەم پرسەی ورووژاندووە کە ئایا ئەم هاوپەیمانێتییە رووبەرووی درزێکی جددی بووەتەوە. ئەمە لە کاتێکدایە کە ئەورووپا لە رووی سەربازییەوە بەتوندی وابەستەی ئەمریکایە و وەبەرهێنانی ناتەواو لە کەرتی بەرگریدا، توانای سەربەخۆی ئەم کیشوەرەی سنووردار کردووە. لاوازکردنی ناتۆ لە بارودۆخی ئێستادا، دەکرێت لێکەوتەی بەرفراوانی بۆ ئاسایشی ئەورووپا و "نەزمی نێودەوڵەتی" (International Order) هەبێت و ئەم دۆخە بە نیشانەیەک لە "لاوازیی ستراتیژی" (Strategic Weakness) دادەنرێت کە لە بەرژەوەندیی رووسیا و چین و ئێران و کۆریای باکوردایە.

لە لایەکی دیکەیشەوە، ئەمریکا بڕێکی زۆر لەو تەقەمەنییانەی بەکار هێناوە کە قەرەبووکردنەوەیان قورسە، وەک: مووشەکی تۆماهۆک (Tomahawk) و سیستەمی بەرگریی پاتریۆت (Patriot) ئەمەیش وای

کردووه بەرەکانی دیکە ـ لە ئەوروپا و ئاسیاـ بکەونە مەترسییەوە.

ئاراستە و لێکەوتەکانی جەنگ لەسەر عێراق

عێراق و هەرێمی کوردستان ناتوانن خۆیان لە لێکەوتە و کاریگەرییەکانی ئەم جەنگە بپارێزن. عێراق نزیکەی ٪۹۰ی داهاتەکەی پشت بە فرۆشتنی نەوت دەبەستێت. داخستنی گەرووی هورمز یان پەککەوتنی جووڵەی کەشتیوانی، ئابووریی عێراق دەخاتە سەر لێواری ئیفلیجبوون. یەدەگی دراوی قورسی عێراق تەنیا دەتوانێت بۆ چەند مانگێکی کەم مووچەی فەرمانبەران دابین بکات. دراوی عێراقی لە بەرامبەر دۆلاردا بەخێرایی بەهاکەی لەدەست دەدات و هەڵاوسانێکی گەورە باڵ بەسەر بازاڕەکاندا دەکێشێت. ئەگەر داهاتی نەوت بوەستێت، ململانێی نێوان کوتلە سیاسییەکان لە بەغدا لەسەر سەرچاوە کەمەکانی داهات توندتر دەبێت و مەترسیی هەڵگیرسانی جەنگی ناوخۆی لێ دەکرێت.

بۆ هەرێمی کوردستان، دۆخەکە لە ڕووی ئەمنییەوە مەترسیدارە. لە سەرەتای هەڵگیرسانی جەنگەکەوە، هەولێر بووەتە ئامانجی سەدان هێرشی درۆنی و مووشەکی لەلایەن ئێران و میلیشیا نزیکەکانیەوە. ئامانجی ئەم پەلامارانە دروستکردنی گوشارە لەسەر ئەمریکا، کە بنکەکانی لە هەرێم جێگیر کردووە و، هەروەها هەستکردن بە مەترسییە لە چوونەپاڵ ئەمریکا لەلایەن حزبە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و دووبارەبوونەوەی ئەزموونی ساڵی ۱۹۹۱ی عێراق و دروستبوونی هەرێمێکی ئۆتۆنۆمیی دیفاکتۆ لە ئێران. هەر بۆیە هێزە کوردستانییەکان سیاسەتی بێلایەنیی تەواوەتییان پەیڕەو کردووە بۆ ئەوەی نەکرێنە بەشێک لە جەنگ؛ بەڵام پێ ناچێت ڕۆڵ، ناسنامە، پێگە و جوگرافیا و، هەروەها هاوکێشەکانی عێراق دەرفەتی ئەم خۆپاراستنەیان تا کۆتایی پێ بدات.

لەم چوارچێوەیەدا، سیستەمی سیاسیی عێراق لە ئەگەری لاوازبوونی ڕەهای ئێراندا ڕووبەڕووی لێکهەڵوەشانێکی خێرا دەبێتەوە. ئەو بۆشاییە هێزەی بەهۆی پچڕانی پاڵپشتییەکانی سوپای پاسدارانەوە دروست دەبێت، لەوانەیە ببێتە هۆی هەڵگیرسانی جەنگێکی ناوخۆی سەخت لە نێوان کوتلە شیعەکاندا لەسەر کۆنترۆڵکردنی بەغدا و سەرچاوە داراییەکان. هەروەها میلیشیاکان سەرکردایەتییەکی ناوەندییان نامێنێت و بەرەو پەرتبوون دەچن. لەم نێوەندەیشدا هێزە سوننەکان هەوڵی دووبارە داڕشتنەوەی نەخشەی نفووز و گێڕانەوەی ناوچە لەدەستچووەکانیان دەدەن. لەم هاوکێشەیەدا، هەرێمی کوردستان لەبەردەم هەڕەشە و دەرفەتی گەورەدایە؛ لە لایەکەوە، کەمبوونەوەی گوشاری میلیشیاکان و ئێران پێگەی سیاسی و ئابووری و ئۆتۆنۆمیی هەرێمی کوردستان لە عێراق بەهێزتر دەکات. لە لایەکی تریشەوە، مەترسیی پەلاماردانی بەردەوامی ژێرخانەکان لەلایەن هێزە پرۆکسییەکانەوە.

کۆبەند: بەچەککردنی جوگرافیا

لەگەڵ داڕمانی خێرای تواناکانی هێرشبەرانە و بەرگریی سوپای پاسداران، سیستەمی فەرمانڕەوایی لە تاران خەریکە دەگاتە خاڵی بێگەڕانەوە (Point of No Return). ئەگەرێکی مەترسیدار ئەوەیە کە وێرانبوونی دامەزراوە سەربازییە سەرەکییەکان وا بکات کە کۆماری ئیسلامی هەست بکات مەرگی سیاسی و پێکهاتەییەکەی حەتمییە، هەوڵی کتوپڕ بدات بۆ پیتاندنی یۆرانیۆم بە ڕێژەی سەربازی و ئەنجامدانی تاقیکردنەوەیەکی ئەتۆمیی خێرا. ئەم هەنگاوە تەنیا بۆ دروستکردنی چەک نییە، بەڵکوو هەوڵێکە بۆ

دروستکردنی قەڵغانێکی دەروونی کە واشنتۆن و تەلئەبیب ناچار بە وەستاندنی ئۆپەراسیۆنەکانیان بکات. گەیشتن بەم لێوارە، سروشتی جەنگەکە لە ململانێیەکی هەرێمییەوە دەگۆڕێت بۆ قەیرانێکی نێودەوڵەتی کە ئەگەری بەکارهێنانی چەکی ناتەقلیدیی لێ دەکرێت.

لە ڕەهەندێکی ترەوە، ئێران لۆژیکی "بەچەککردنی دیمۆگرافیا" (Weaponizing Geography) بەکار دێنێت یاخود دەخاتە گەڕ. بە درککردن بەوەی کە زۆربەی جیهان پێویستی بە بەکارهێنانی ووزە و ئالوگۆڕی بازرگانی و کەرەستەی خاو و بەرهەمەکانی هەیە، ئێران هەڵکەوتە جوگرافیاییەکەی لەسەر گەرووی هۆرمز وەکو چەکێکی کاریگەر کە هەندە جار بە هاوتای چەکی ئەتۆمی ئێران دەناسرێت بەکارهێنا. بەڵام لەدرێژمەودادا گواستنەوەی ڕێرەوەکانی وزە و کۆریدۆرەکانی گواستنەوەی کاڵا لە دەرەوەی گەرووی هورمز و بەتایبەتی لە ڕێگەی سعوودیا- ئۆردن-سووریا-تورکیا-ئیسرائیل و دەریای سپیی ناوەڕاست، وا دەکات کۆی هاوکێشە جیۆستراتیژی و جیۆئێکۆنۆمی و جیۆپۆلیتیکییەکان و بەم پێیەش پەیکەربەندیی کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمایەتی لە ناوچەکەدا بۆ هەمیشە بگۆڕێت.

پەیکەربەندیی کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمایەتیی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دوای ئەم قەیرانە، هەرگیز ناگەڕێتەوە بۆ سەردەمی پێش نیسانی ٢٠٢٦. هەرێمی کوردستان لەناو ئەم گێژاوەدا ڕووبەڕووی مەترسیی دووانەیی دەبێتەوە. لە نەبوونی دەوڵەتێکی مەرکەزیی بەهێز لە بەغدا، ئەگەری سەرهەڵدان و بەهێزبوونی سوننەی توندڕەو هاوکێشەی نوێ بۆ هەرێمی کوردستان لە ڕووی سیاسی و ئاسایشی و تەنانەت جیۆسیاسییەوە دەخوڵقێنێت و دروستبوونی دەوڵەتەکی ناوەندیش بە واتای دوورکەوتنەوە لە بنەماکانی فیدراڵیی عێراق-سازان، هاوبەشی و هاوسەنگی- دەبێت.

بەکورتی و لەکۆتاییدا دەتوانین بڵێین، لەرووی جیۆپۆلیتیکییەوە، ئەم جەنگ و دانووستانە وادەکات کە نەخشەی جیۆپۆلیتیکی و جیۆئێکۆنۆمی ناوچەکە و پێگەی جیۆستراتیژی وڵاتان بە تەواوی بگۆڕدرێت، چونکە ئەمریکا و ئیسرائیل دەیانەوێت قورسایی گەمارۆی گەرووی هورمز پێچەوانە بکەنەوە و بیخەنە سەر چین و هەروەها ئەوروپییەکان-ناتۆ و لەبەرامبەریشدا وڵاتانی کەنداو لەرێگەی وشکایی و بەتایبەتی ئیسرائیلەوە و هەروەها دەریای سوور ڕێرەوی وزە بگۆرن و گەرووی هورمز لە گرنگی بخەن و لەم ڕێگەشەوە مەترسییەکانی ئێران زۆر لاواز دەبێت و ئیسرائیل و ئەمریکا لەهەمبەر چین و تەنانەت ئەوروپا بەهێز دەبن و دەتوانن ئاسایشی ووزەی ئەوروپا و چین بخەنە ژێر هەژموونی خۆیان. هەروەها ئەم جەنگە-ئەگەر بە سەرکەوتنی ئەمریکا کۆتایی پێبێت- بە شێوەیەکی بەرچاو لانیکەم لەرووی سەربازی و سیاسی و ئاسایشی، وڵاتانی دەوڵەمەندی عەرەبیی کەنداو لە بەرەی ئێران و رووسیا و چین دوور دەخاتەوە و زیاتر لە ئەمریکا و ئیسرائیل نزیک دەبنەوە و تەنانەت پەیمانی ئیبراهیم دەبێتە هاوپەیمانێتییەکی بەهێز لە ناوچەکەدا. هەروەها پاش ئەم جەنگە مەترسییەکانی سەر تورکیا لەلایەن ئیسرائیلەوە بەهێزتر دەبێت. هەر بۆیە لە ماوەی چەند هەفتەی ڕابردوودا، ویلایەتە یەکگرتووەکان چریی هێرشەکانی بۆ سەر دامەزراوەکانی سەربازی و ژێرخانییەکان و سەرکردەکانی کۆماری ئیسلامی کەم کردەوە و هاوکات ئاگربەستیش هاتە ئاراوە.

جگە لە نارەزایەتی لەهەمبەر درێژەکێشانی جەنگ و ترسی ناوەندە سیاسییەکان لە تێوەگگلانی هێزەکانی وشکایی سوپای ئەمریکا لە ئێران هاوشێوەی ئەفغانستان و عێراق و لەلایەکی دیکەشەوە بەرزبوونەوەی تێچووی مرۆیی و مادی جەنگ، و زیاتربوونی گوشارە ناوخۆییەکانی ئەمریکا بۆسەر دۆناڵد ترەمپ و هەروەها پرسی ناسەقامگیریی بازارە داراییەکان و بەرزبوونەوەی نرخی ووزە، بەڵام پێدەچێت و وادیارە ویلایەتە یەکگرتووەکان مەبەستی بووە پەیامێک بۆ دەسەڵاتدارانی ئێستای کۆماری ئیسلامی بنێرێت کە خوازیاری سازش (Compromise) و کۆتاییهێنان بە جەنگە.

راستییەکەی، ئەم گۆڕانکارییە لەپڕەی شێوازیکار (Change of approach) زیاتر پەیوەندیی بە نیگەرانییەکانەوە هەیە سەبارەت بە یۆرانیۆمی پیتێنراو (Enriched uranium) و مەترسیی کۆنترۆڵی لەلایەن هێزە توندڕەو و میلیشیاکانەوە. لە ڕووی ئۆپەراسیۆنییەوە، دەستبەسەرداگرتنی یۆرانیۆم بە ئۆپەراسیۆنێکی پڕمەترسی (High-risk) دادەنرێت.

هەر لەبەر ئەم هۆکارەیە کە سەرنجی ویلایەتە یەکگرتووەکان لەسەر ڕووخانی ڕژێم لەم ماددانە لە ڕێگەی دیپلۆماسی و سازشەوە چڕ بووەتەوە.

لەم ڕووەوە، بەپێی لێدوانە دژبەیەکەکانی سەرۆککۆماری ئەمریکا، نییەتی ترەمپ هەرگیز گەڕاندنەوەی ڕەوتی بازرگانی و ووزە بەشێوازی رابردوو نییە بۆ گەرووی هورمز (Strait of Hormuz). بەڵکوو ئەو دەیەوێت لە ڕێگەی داواکارییە بەردەوامەکانییەوە سەبارەت بە گەرووی هورمز، ئەو گوتار و وێنایە دروست بکات کە داخرانی گەرووەکە چەکێکی وێرانکەر و هەمیشەیی دەبێت لە دەستی ئێران؛ لە کاتێکدا کە لە درێژخایەندا ناتوانێت بەو شێوەیە بەردەوام بێت.